

مهندسی فرهنگ اجتماعی کار از نگاه دین

عیسی ملاشاهی زارع *

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۱۰/۲

تاریخ تأیید مقاله: ۹۰/۱۲/۱۲

چکیده:

با توجه به ضرورت تلاش در رشد و پیشرفت جوامع بشری و تأکید اسلام در این خصوص، در این مقاله سعی شده با توجه به آیات و روایات، ارزش کار درست و مهندسی شده از نگاه دین بررسی شود و آثار مثبت فردی و اجتماعی کار، تعاون و همکاری و نفی بیکاری در نگاه فرهنگ دینی مورد بررسی قرار گیرد و این که کار و تلاش لازمه زندگی انسان و سازنده شخصیت، جسم، روح و روان اوست و فقط از راه تلاش و کوشش می توان به دست آورد. همچنین کار ارزشمند در نگاه دین کاری است که هم مهندسی کار خوب باشد و هم نیت عمل کننده انسانی و الهی باشد.

واژگان کلیدی: عمل صالح، کار و تلاش اجتماعی، مهندسی دینی.

مقدمه

۱۰۳ و ۱۰۴) بگو آیا شما را از زیانکارترین افراد خبر دهم؟! کسانی که در دنیا سعی و تلاششان پوچ و بیهوده است، ولی فکر می‌کنند درست عمل می‌کنند.»

کسانی که در دنیا در راه به‌دست آوردن پول و ثروت، در مسیر کارهای غیرقانونی و غیرانسانی افتاده‌اند و خوشحالند که راحت ثروتمند می‌شوند و گمان می‌کنند که کارشان نوعی زیرکی و زرنگی است؛ اما در حقیقت نتیجه عملشان جز خسران و تباهی چیزی نیست.

نیت درست معیار ارزشمندی کار از نگاه قرآن

قرآن کار و تلاش را ارزش نهاده، اما کار و تلاشی که درست و مولد باشد. از نگاه قرآن صالح بودن کار، معیار ارزشمندی آن است و این بسته به درستی و صالح بودن نیت عمل کننده می‌باشد.

«مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً: (نحل / ۹۷) هر کس از مرد یا زن، که مؤمن باشد و کار شایسته کند، حتماً به زندگی پاک و پسندیده‌ای زنده‌اش می‌داریم.»

در اسلام نیت و انگیزه کار از خود کار مهمتر به حساب می‌آید، چون کار با نیت عمل‌کننده‌اش ارتباط محکم دارد و نیت به منزله روح عمل است. درواقع کار زمانی ارزشمند می‌شود که هم خود عمل خوب مهندسی شده باشد و هم نیت عمل کننده انسانی و الهی باشد، که به چنین کاری عمل صالح و کار شایسته گفته می‌شود.

نتایج کار شایسته از نگاه قرآن

۱. رسیدن به درجات عالی: عمل صالح در نگاه قرآن ارزشمند و مقدس است. از این نگاه انسان با کار ساخته می‌شود و جنبه‌های مختلف وجودی او رشد و پرورش می‌یابد. رسیدن به درجات عالی نیز در بیان قرآن نتیجه ایمان و انجام عمل صالح است.

وَلِكُلِّ دَرَجَتٍ مَّمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (انعام/ ۱۳۲) هر کس به عملی که انجام داده نزد خداوند رتبه و درجه‌ای خواهد داشت و خداوند از عمل هیچ کس غافل نیست.»

انسان تنها موجود روی زمین است که به‌عنوان خلیفه‌الله، با استفاده از استعدادهای ارزشمند الهی، نقش ساختن و آباد کردن و مدیریت این جهان را برعهده گرفته و باید طبق مبانی عقلانی، با فکر، علم، کار و تلاش در بهبود و آبادانی هر چه بیشتر زندگی‌اش بکوشد و لحظه‌ای در این راه کوتاهی نکند. هر فرد انسانی موظف است مدت کوتاه عمری را که خداوند به او عطا کرده، با جدیت و مداومت طوری عمل کند که تا ابد از نتیجه کارهایش بهره‌مند باشد. در این راستا انسان علاوه بر اینکه مسئول ساخت زندگی فردی خود است، مدیون اصلاح جامعه انسانی نیز می‌باشد. بنابراین لازم است انسان در جهت ساختن جامعه‌ای ابدئال، با بصیرت و مهندسی دقیق، نهایت تلاش و کوشش خود را بنماید و بداند که لحظه‌ای کوتاهی در این امر، خسارت جبران‌ناپذیری را به‌دنبال خواهد داشت.

فرهنگ کار و تلاش در نگاه دین

قرآن کریم به‌عنوان برنامه کامل زندگی بشر و در بردارنده همه جنبه‌های سعادت بشری در هر عصر و زمانی، کار و تلاش را برای رشد و سعادت و فراهم کردن مایحتاج زندگی، لازم و ضروری می‌داند و قانون نظام هستی را اینگونه گوش زد می‌کند: «وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (نجم/ ۳۹) دستاوردی برای انسان جز تلاش و کوشش خودش نیست.» بنابراین قانون و سنت نظام هستی چنین است که هر کس با عملش به‌دست آورد و استفاده کند. کسی که می‌خواهد در جامعه شرافتمندانه زندگی کند، باید کاری مفید به عهده گیرد و از دست‌رنج خودش ارتزاق کند و کسانی که از راه‌های غیرقانونی و غیرشرعی امرار معاش می‌کنند، علاوه بر ایجاد مفسده در جامعه، عزت و شرف انسانی خود را از بین می‌برند، قانون الهی هم طوری است که اینها هم در دنیا و هم در آخرت بهره‌ای از زندگی نخواهد داشت و زندگی‌شان صرف به‌دست آوردن چیزهایی می‌شود که ظاهرش پول و حقیقتش پوچ است. بنابراین نتیجه اعمالشان در دنیا زحمت بیهوده و در آخرت، پوچی و خسران است. قرآن در این باره می‌فرماید:

«قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يُحْسَبُونَ أَنَّهمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (كهف/

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا (مریم/ ۹۶) کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند خداوند رحمان محبت آنها را در دل دیگران قرار می‌دهد. این قانون الهی است که افراد نیکوکار و با ایمان در دل مردم محترم و دوست داشتنی باشند. ایمان و درستکاری جاذبه خاصی دارد که حتی افراد ناپاک و آلوده نیز در عمق جانیشان آنها را دوست دارند.

۴. پادشاهای عظیم اخروی: علاوه بر نتیجه مطلوبی که کارهای شایسته در دنیا دارد، در آخرت نیز برای همیشه اجر و پاداش عظیمی نصیب انسان خواهد بود. قرآن می‌فرماید: «وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رَزَقُوا هَذَا الَّذِي رَزَقُوا مِنْ قَبْلُ وَ أَتُوا بِهِ مُتَشَبِهًا وَ لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (بقره/ ۲۵) و کسانی که ایمان آورده‌اند و کارهای شایسته انجام داده‌اند مژده بده که برایشان باغهایی است که نهرهایی در آن جاری است، هرگاه میوه‌هایی به آنها روزی شود گویند: این همان است که قبلاً نیز روزی ما بوده، درحالی که همانند آن نعمت‌ها به آنها داده شده است (نه خود آنها) و برای آنها در بهشت همسرانی پاکیزه است و در آنجا جاودانه‌اند. و نیز می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ» (فصلت/ ۸) کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند پاداشی همیشگی و بی‌منت خواهند داشت.

ارزش معنوی کار شایسته در اسلام

در آموزه‌های دین اسلام کار هم ردیف عبادت و بلکه گاهی بهترین عبادات بیان شده است و بالعکس تنبلی و بیکاری مظهر نقص و پوچی و نشانه سستی ایمان دانسته شده است. از نظر اسلام ارزش تلاش برای زندگی از طریق حلال، از نماز و صدقه بالاتر است. رسول خدا در روایتی فرموده است: «إِنَّ مِنَ الذَّنْبِ ذَنْبًا لَا يَكْفُرُهَا صَلَاةٌ وَ لَا زَكَاةٌ؛ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا يَكْفُرُهَا، قَالَ الِهْمُومُ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ: بَعْضُيْ غَنَاهَانَ هَسْتَنْدُ كِه نِمَاز وَ وَ زَكَاتِ أَهْمَا رَا نِمِي پُوشَانَنْد. كَفْتِه شَدَاي رَسُولِ خُدَا كِه كَبِيْزِ أَهْمَا رَا مِي پُوشَانَنْد؟ فَرْمُود: تَلَاشِ دَر كَسْبِ رُوزِي.» (رواندی، ۱۴۰۷ق، : ۵۶).

و یا می‌فرماید: «وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (فاطر/ ۱۰) عمل صالح انسان را به درجات عالیّه بالا می‌برد.» و نیز می‌فرماید: «وَ مَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى» (طه/ ۷۵) کسی که با ایمان به خدا، اعمال صالح انجام دهد به درجات بلند و ارزشمندی خواهد رسید.

۲. حیات طیبه: قرآن یکی دیگر از نتایج عمل صالح را برای انسان حیات طیبه می‌داند. می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً» (نحل/ ۹۷) هر کس عمل صالحی انجام دهد، چه مرد باشد یا زن، اگر مؤمن باشد ما برایش زندگی پاک و طیبی فراهم می‌کنیم و پاداشی بالاتر از آنچه که عمل کرده به او خواهیم داد.

در نگاه قرآن نتیجه عمل صالح در این جهان برای فرد، حیات طیبه است و از جهت اجتماعی نیز، تحقق جامعه‌ای با آرامش، امنیت، رفاه، صلح، محبت و ارزش‌های سازنده انسانی خواهد بود.

۳. همراه بودن توفیق الهی: کاری که سمت و سوی الهی داشته باشد و با نیت نیکو انجام شود توفیق الهی نیز قرین آن خواهد بود و به نتیجه شایسته‌ای خواهد انجامید. خداوند تعالی می‌فرماید:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (عنکبوت/ ۶۹) کسانی که در مسیر ما تلاش کنند آنها را به مسیر خود هدایت می‌کنیم. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «خَيْرُ الاجْتِهَادِ مَا قَارَنَهُ التَّوْفِيقُ.» (ری شهری، ۱۴۱۹ق، ج ۸: ۳۶۰۴) یعنی: بهترین تلاش آن است که با توفیق الهی همراه باشد و نیز می‌فرماید هر کس توفیق الهی مددکارش باشد، کارش را به درستی انجام می‌دهد. مَنْ آمَدَهُ التَّوْفِيقَ أَحْسَنَ الْعَمَلِ.» (همان).

اما اگر کسی در جهت کاری تلاش کند؛ ولی توفیق الهی با او همراه نگردد، تلاش او نتیجه شایسته‌ای نخواهد داشت. حضرت (ع) می‌فرماید: «لَا يَنْفَعُ اجْتِهَادٌ بَغَيْرِ تَوْفِيقٍ (همان) یعنی هیچ تلاشی بدون توفیق الهی ثمر ندارد.»

کار شایسته چون نیت الهی در او هست، توفیق پروردگار را نیز با خود دارد و پرخیر و برکت است. محبوبیت دیگران: درستکاری و ایمان سرچشمه محبت دیگران می‌شود. قرآن می‌فرماید:

انسان می‌داند: إِنَّ النَّفْسَ إِذَا أَحْرَزَتْ قُوَّتَهَا اسْتَقَرَّتْ. (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳: ۱۶۶) انسان وقتی که خوراکش را به‌دست آورد خاطر جمع می‌شود.

امام صادق (ع) هم فرمودند: کار برای انسان کسب عزت است و رفتن به‌سوی کار یعنی حرکت به‌سوی عزت. فرمودند: «أَعْدُ الی عَزَّكَ». «صبح زود به سوی عزت حرکت کن.» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳: ۱۹۲)

امام علی (ع) نیز می‌فرمایند: «اگر می‌خواهی آزاد و با عزت زندگی کنی مانند برده‌ها کار کن. كُنْ كَدَّ الْعَبْدِ إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَكُونَ حُرًّا.»

(مطهری، ۱۳۶۸، ۴۲۵، به نقل از دیوان منصوب به امام علی (ع)).

رشد و پیشرفت و ایجاد تمدن‌های شکوفای بشری مرهون کار و تلاش افراد فعال و فداکار آن جوامع است. اسلام کار و کوشش و تولید ثروت را با ارزش می‌داند و به همت و تلاش در جهت رشد اقتصادی جامعه تشویق و ترغیب می‌نماید و رشد و شکوفایی جامعه انسانی را بسته به رشد اقتصادی آن جامعه می‌داند. در اسلام برای رشد و شکوفایی اقتصادی جامعه اسلامی بهره‌برداری از تمام منابع طبیعی، در صورتی که برخلاف مصالح طبیعت نباشد، مجاز دانسته شده است. بلکه خداوند تمام امکانات عالم را برای پیشرفت بشریت قرار داده است «و سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ» جاثیه: ۱۳ همه آنچه در آسمان‌ها و زمین است در خدمت شما قرار گرفته است.

امر قرآن بر همکاری و ارتباط اجتماعی

انسان موجودی اجتماعی است و رشد و کمالش در جامعه و با همکاری و تعاون با دیگران میسر است. تعاون و همکاری در اجتماع علاوه بر اینکه نیازهای فرد و خانواده‌اش را برطرف می‌کند، موجب تعامل مثبت با افراد جامعه و در نتیجه تقویت شخصیت اجتماعی فرد می‌گردد، بنابراین قرآن که حاوی برنامه سعادت انسان است، امر خداوند به بشر را چنین بیان می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (مائده ۲) با نیکی و پرهیزکاری با یکدیگر همکاری کنید و بر گناه و دشمنی همکاری نکنید.

آنچه در آیه فوق در زمینه تعاون آمده، یک اصل کلی اسلامی

کار اقتصادی علاوه بر اینکه مایحتاج زندگی دنیوی را تأمین می‌کند حلقه اتصال دنیا و آخرت نیز هست، با کار اقتصادی اجر و پاداش مجاهد در راه خدا را می‌شود به‌دست آورد. «الکاد لعیاله کالمجاهد فی سبیل الله.» (کلینی، ۱۳۷۹، ج ۵: ۸۸). «کسی که برای خانواده‌اش تلاش می‌کند، مانند مجاهد در راه خداست.» همچنین پیامبر اکرم می‌فرماید: «العبادة سبعون جزءاً أفضلها طلب الحلال.» (حر عاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۶: ۳۱۰) «عبادت هفتاد جزء است که بهترین آن کسب روزی حلال است.» از این رو انسان هر کاری که انجام دهد، شایسته است عاقبت و نتیجه دائمی آن را نیز در نظر داشته باشد و درحین اینکه برای دنیایش کار می‌کند نیتش هم نیکو باشد تا اخروی هم باشد. خداوند فرمود:

وَأَتَّبِعْ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ (قصص ۷۷) به‌وسیله آنچه خداوند در دنیا به تو نعمت عطا کرده، آخرت را طلب کن و بهره و استفاده بردن از نعمت‌های مادی را نیز داشته باش و درستکار باش و نیکی کن همان‌طور که خداوند به تو نیکی کرده است.

تأثیر کار بر روح و روان

کار در عین اینکه نیازهای مادی انسان را تأمین می‌کند، باعث قدرت، رشد و شادابی قوای جسمانی فرد می‌شود و در روح و روان او نیز تأثیر بسزایی دارد. کار شخصیت انسان را استحکام می‌بخشد و اعتماد به‌نفس را در او تقویت می‌کند.

در تأثیر کار بر جسم و روان حضرت علی (ع) می‌فرماید: «مَنْ يَعْمَلْ يَزِدْهُ قُوَّةً وَ مَنْ يَقْصِرْ فِي الْعَمَلِ يَزِدْهُ فَتْرَةً: هر کس کار کند نیرومندتر شود و هر کس تنبلی و کوتاهی کند بر ضعف و سستی او افزوده می‌شود.» (ری شهری ۱۴۱۹ ق، ج ۹: ۱۴۲۵).

همچنین کار و تلاش و به‌دست آوردن برای انسان مایه آرامش و باعث شادی و لذت بردن از زندگی است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «لَوْ كَفَى النَّاسَ كُلَّ مَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ لَمَّا تَهْنَأُوا بِالْعَيْشِ وَ لَا وَجَدُوا لَذَّةً» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۳: ۸۶) «اگر برای مردم آنچه نیاز داشتند آماده بود هرگز زندگی خوشی احساس نمی‌کردند و لذتی نمی‌یافتند.»

پیامبر اسلام (ص) کار و بدست آوردن روزی را باعث آرامش

این صورت، اگر هم سعادت به دست آید یک سعادت کامل و همه جانبه نخواهد بود (طباطبایی، ۱۳۶۲، ج ۴: ۱۵۶).

کار و تلاش سنت و قانون الهی

نظام حاکم بر عالم، نظامی بسیار دقیق و قانونمند است. در قانون حاکم بر عالم مادی حرکت و پویایی در ذات همه موجودات از کوچکترین تا بزرگترین آنها نهاده شده و هر یک با تلاش و پویایی به سوی مقصد و کمالشان در حرکتند. انسان هم از این قانون مستثنی نیست، اما با استعداد و توانایی‌های ویژه‌ای که خداوند به او عطا نموده، هر چه حرکت و تلاشش بیشتر و هدفمندتر باشد زودتر به کمال شایسته‌اش خواهد رسید. بنابراین حرکت و تلاش در این نظام قانونمند، لازم و ضروری است و رسیدن به آرمان‌های بلند انسانی، چه دنیوی و چه اخروی فقط با سعی و تلاش امکان دارد و در غیر این صورت از عزت و سعادت خبری نخواهد بود.

«وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (نجم/۳۹) «برای انسان جز سعی و تلاش خودش چیزی نیست.»

البته این مطلب به این معنا نیست که انسان فقط متکی به کارش باشد و بر خداوند توکل نکند و به کمک و توفیق خداوند امیدوار نباشد، بلکه می‌توان گفت: مقدار توفیق خداوند به اندازه همت انسان بستگی دارد، هر چه عزم و اراده انسان در کارها بیشتر باشد قانون خداوند ایجاب می‌کند به همان اندازه با توفیق الهی در کارها موفق باشد. در واقع خداوند خواسته سرنوشت انسان به دست خودش رقم بخورد و چنین قانون نموده که: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (رعد/۱۱) «خداوند سرنوشت هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد، مگر اینکه خودشان آن را تغییر دهند.»

به قول صاحب تفسیر نمونه: این قانون الهی، یکی از پایه‌های اساسی جهان‌بینی و جامعه‌شناسی در اسلام است و به ما می‌گوید مقدرات شما قبل از هر چیز و هر کس در دست خود شماست و هر گونه تغییر و دگرگونی در خوشبختی و بدبختی اقوام در درجه اول به خودشان باز می‌گردد، شانس، طالع، اقبال، تصادف و تأثیر اوضاع فلکی و مانند اینها هیچ کدام پایه و اساس ندارند، بلکه خواست و اراده ملت‌ها و تغییرات درونی آنهاست که

است که سراسر مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و سیاسی را در بر می‌گیرد؛ طبق این اصل مسلمانان موظفاند در کارهای نیک تعاون و همکاری کنند؛ ولی همکاری در اهداف باطل و اعمال نادرست و ظلم و ستم مطلقاً ممنوع است. (مکارم، ۱۳۷۲، ج ۴: ۲۵۳)

در جامعه‌ای که روحیه همکاری و تعاون براساس پاکی و تقوی باشد، چنین جامعه‌ای مشکلات را پشت سر خواهد گذاشت و رو به رشد و کمال دارد و نیرومند و سربلند خواهد بود. اما اگر برعکس افراد جامعه هر یک در مسیر منافع خود با تجاوز و چپاول و تضییع حقوق دیگران عمل کنند، آن جامعه عقب افتاده و ذلیل خواهد شد و هر لحظه احتمال فروپاشی آن می‌رود و در نتیجه هیچ یک از افراد روی خوشبختی را نخواهند دید.

در جای دیگر قرآن در روابط اجتماعی، امر به صبر و بردباری می‌نماید و می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (آل عمران/۲۰۰) ای مؤمنین صبر پیشه کنید و همدیگر را تحمل کنید و بر این اساس ارتباط برقرار کنید، در ضمن خدا را در نظر داشته باشید که اگر چنین باشید، جامعه‌ای رستگار خواهید داشت.

طبق بیان قرآن کریم، جامعه‌ای که ارتباط مردم با همدیگر براساس تقوی، درستکاری، تحمل و صابر باشد، در آن جامعه صلح و صفا، محبت، مهربانی، همکاری، همدردی و در نتیجه آرامش و امنیت حکم فرما خواهد بود و زمینه حیات طیبه‌ای که خداوند بر مؤمنین درستکار وعده داده، فراهم خواهد شد. «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل/۹۷) «هر کس عمل شایسته‌ای انجام دهد، چه مرد باشد یا زن، اگر مؤمن باشد، برایش زندگی طیب و پاکی محیا می‌کنیم.»

و نتیجه عملشان در آخرت هم پاداشی به مراتب بالاتر از عملکردشان می‌باشد و بهتر از آنچه عمل نموده‌اند به آنها پاداش خواهیم داد.

از این‌رو از نگاه قرآن، جامعه پاک و آرمانی نتیجه عملکرد مردم براساس روابط درست انسانی و الهی است. علامه طباطبایی در این باره فرمودند: بدیهی است که سعادت واقعی و کامل، جز در پرتو همکاری اجتماعی میسر نیست، چه آنکه در غیر

بود، به آبادانی زمین می پرداخت و با حفر چاهها و آباد کردن زمینها و در اختیار دیگران قرار دادن، نقش بسزایی در فرهنگ کار و تلاش از خود برجای گذاشت. ابن ابی الحدید در این باره می گوید: آن حضرت با دستان مبارکش کار می کرد، همواره زمین را کشت و آبیاری می نمود و هسته های خرما می کاشت و..... (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵ق، ج ۱۵: ۱۴۷).

از نگاه حضرت علی (ع) وظیفه والی و حاکم اسلامی هم این چنین است. در نامه امام به مالک اشتر یکی از اصلی ترین اهداف حکومت، تلاش برای آبادانی شهرها بیان شده است و «استصلاح اهلها و عماره بلادها» (امام علی (ع)، ۱۳۸۰ نامه ۵۳).

تأکید بر جدیت و مداومت بر کار در فرهنگ دینی

در فرهنگ دینی ما بر کار و تلاش مداوم و همیشگی تأکید شده است. خداوند در سوره الشرح می فرماید: «فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ» شرح: ۷ «چون از کاری فارغ شدی به کاری دیگر بچسب.» عمر محدود انسان که عطیهر پروردگار است، اگر به بطالت سپری شود، خسارتش جبران ناپذیر خواهد بود. حتی می فرماید، بعد از آنکه نماز جمعه تمام شد برای کسب روزی تان دنبال کار بروید:

«فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» (جمعه/۱۰) «نماز که تمام شد بلافاصله بروید دنبال کار و روزی تان و از فضل و رحمت خداوند در کسب روزی بهره مند شوید.

حضرت علی (ع) می فرماید: «العمل العمل، ثمّ النّهاية النّهاية»، والاستقامة الاستقامة، ثمّ الصبر الصبر، و السورع الورع انّ لکم نهایة فانتھوا الی نھایتکم» (امام علی (ع) ۱۳۸۰، خ ۱۷۲).

یعنی شما را سفارش می کنم به کار کردن تا می توانید، و به پایان رسانیدن کارها به نهایت و استقامتی پایدار و صبری محکم و تقوایی شایسته، که شما را نهایتی است و خودتان را به آن نهایت (بهشت نتیجه عمل) برسانید.

طبق بیان حضرت علی (ع)، خداوند نخواستہ انسان حتی یک لحظه بیکار باشد و باید تا پایان عمر به هر صورتی که می تواند کار و تلاش کند. حضرت می فرماید: «المدوامۃ المدوامۃ! فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ لِعَمَلِ الْمُؤْمِنِ غَايَةً إِلَّا الْمَوْتَ» (نوری ۱۴۰۸ق، ج ۱: ۱۳۰)، پیگیری مداوم در کارهایتان داشته باشید، چون خداوند برای کارهای مؤمن هیچ گاه پایانی قرار نداده، مگر هنگام مرگ.

آنها را مستحق لطف یا مستوجب عذاب خدا می کند (مکارم، ۱۳۷۲، ج ۱۰: ۱۴۵).

از این رو هر کس بیشتر تلاش کرد قدرت تفوق بر دیگران پیدا می کند و به عنوان کارفرما دیگران را به خدمت می گیرد. خداوند می فرماید:

«نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا» (زخرف/۳۲) «ما روزی مردم را بین آنها قسمت کردیم و بعضی را بر بعضی دیگر برتری دادیم تا دیگران را به خدمت بگیرند.

خداوند زمینه و استعداد کار را به همه داده و در این راه هر کس بیشتر همت کند، بیشتر از خدمات دیگران بهره مند می شود.

علامه طبرسی در این باره می فرماید: نحن قسمنا یعنی ما متفاوت قرار دادیم راه های کسب مردم را، یکی را فقیر و یکی را غنی ساختیم و در این امر مصلحت الهی نهفته است که از انسانها افرادی بعضی دیگر را به خدمت در آورند و حوایجشان را از این طریق برطرف سازند و به این صورت نظام عالم برقرار باشد (طبرسی، ۱۴۱۷ق، ج ۹: ۸۹).

از نظر قرآن هدف از آمدن بشر روی زمین آباد کردن زمین با کار و تلاش است و انسان مأمور آبادانی و پیشرفت در زندگی است. خداوند می فرماید:

«هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود/۶۱) «اوست که شما را از زمین خلق کرد و مأمور آبادانی آن گرداند.»

قرآن نمی گوید خداوند زمین را آباد کرد و در اختیار شما قرار داد، بلکه می فرماید، عمران و آبادانی زمین را به شما واگذار کرد، اشاره به این است که وسایل برای شما آماده شده است و شما با کار و کوشش باید زمین را آباد کنید و منافع آن را به دست آورید و بدون کار و تلاش در این نظام، هیچ سهمی نخواهید داشت.

حضرت علی (ع) هم هدف اصلی از آمدن بشر روی زمین را آبادسازی زمین با کار و تلاش می داند. در ابتدای خطبه ۹۱ نهج البلاغه می فرماید: «فَأَهْبَطَهُ بَعْدَ التَّوْبَةِ لِيُعْمَرَ أَرْضَهُ بِنَسْلِهِ.» «بعد از اینکه آدم توبه کرد خداوند او را به زمین فرو فرستاد تا زمین را با نسل خود آباد کند.»

ما رویکرد عمرانی آن حضرت را در سیره ایشان مشاهده می کنیم، حضرت در مدتی که دور از مسائل حکومتی و سیاسی

نفی بیکاری در فرهنگ اسلامی

فرمود: طلب الحلال فریضةً علی کل مسلم و مسلمة. کار برای کسب روزی حلال بر هر زن و مرد مسلمان واجب است (مجلسی ۱۴۰۳، ج ۱۰۰: ۱۰).

جواز کسب مال و ثروت از نگاه قرآن

از نگاه قرآن کار برای به دست آوردن پول و ثروت از طریق صحیح، جایز و بلکه لازم شمرده شده است. در منظر قرآن مال و ثروت عطیه خداوند است و باید پشتیبان زندگی انسان باشد، بنابراین از هدر دادن آن یا در اختیار سفیه قرار دادن، منع کرده و فرموده: «وَلَا تَوْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» (نساء/۵) «اموالتان را که خداوند آن را برای شما پشتیبان زندگی تان قرار داده به دست سفیهان ندهید.»

از مصادیق سفیها، در جامعه ما کسانی هستند که با عادت به مفت خوری، تکدی گری می کنند و یا اعتیاد آنها را به این راه کشانده است. بنابراین پول دادن به آنها طبق بیان قرآن کریم، جایز نیست! با نگاه به معارف الهی در مورد کار به این نتیجه می رسیم که قانون و سنت نظام هستی بر این بنا شده که هر کس با عملش به دست آورد و از نتیجه دسترنج خودش بهره مند شود و هرگز جایز نیست کسی که توان کار کردن دارد، از دسترنج دیگران استفاده کند، مگر اینکه حقیقتاً ناتوان باشد و هیچ راهی جز کمک دیگران نداشته باشد.

نتیجه گیری

از نگاه دین کار و تلاش و سختی کشیدن، لازمه زندگی سالم است و هر کس سعادت دنیا و آخرت را می خواهد باید زندگی اش سراسر کار و تلاش و فعالیت باشد. انسان باید بداند، لحظه های عمری که خداوند به او عطا کرده، بسیار ارزشمند و حساب شده است و از دست دادن لحظه ای کوتاه، غم و اندوه اخروی را همراه خواهد داشت. پس زندگی یعنی تلاش و تلاش راه رسیدن به سعادت است.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن ابی الحدید. (۱۳۸۵ق). «شرح نهج البلاغه». تحقیق محمد ابولفضل ابراهیم،

از نظر اسلام بیکاری در هیچ شرایطی جایز نیست. دستور قرآن این است که از کاری فارغ شدی به کاری دیگر بچسب / شرح: ۷. یا می فرماید: نماز جمعه که تمام شد بروید دنبال کسب و کارتان. (جمعه: ۱۰) از نگاه قرآن هر لحظه عمر انسان که بدون کار مفید سپری شود، خسران و خسارت است و شخص مؤمن به حقایق دین اسلام این مطلب را از این آیه مبارکه در می یابد که فرمود:

«وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (عصر/۱-۳) «به عصر سوگند که انسان ها همه درزیانند، مگر آنان که ایمان آورده اند و اعمال صالح انجام داده اند. حضرت علی (ع) در این باره می فرماید: بدان که دنیا سرای عمل است و هر لحظه بیکاری در آن، افسوس در قیامت را در پی خواهد داشت (امام علی (ع) ۱۳۸۰، نامه ۵۳).

همچنین حضرت فرمودند: «التَّوَانِي فِي الدُّنْيَا ضَاعَةٌ.» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲: ۳۷) «یعنی کوتاهی و تنبلی در دنیا، برای انسان تباهی است.» در حدیثی از امام باقر (ع) شخص بیکار به مردار تشبیه شده است. آن حضرت فرمود: حضرت موسی (ع) از خدا سؤال کرد: خدایا بدترین بندگان در پیشگاهت چه کسانی اند؟ فرمود: «جِيفَةٌ بِاللَّيْلِ وَ بَطَّالٌ فِي النَّهَارِ» مردار در شب و بیکار در روز.» (راوندی، ۱۴۳۰ق، ۱۶۳)

در فرمایشات معصومین (ع) تأکید شده است که: تنبلی برخلاف مصلحت دین و دنیاست و هر کس به خدا و روز قیامت اعتقاد داشته باشد، باید در کار دنیایش سخت کوش باشد. حضرت علی (ع) می فرماید: «إِنِّي لِأَبْغُضُ الرَّجُلَ يَكُونُ كَسْلَانٍ مِنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ كَسْلَانٍ مِنْ أَمْرِ دُنْيَاهُ فَهُوَ عَنْ أَمْرِ آخِرَتِهِ أَكْسَلٌ.» (ری شهری، موسوعه امام علی (ع) ۱۶۹/۴) یعنی: «من کسی که در کار دنیایش تنبل باشد دشمن می دارم، چون کسی که در کار دنیایش تنبل و کسل باشد، حتماً در کار آخرتش تنبل تر و کسل تر است.»

همچنین پیامبر بزرگوار اسلام فرمودند: «مَلْعُونٌ مَنْ الْقِيَ كَلَهُ عَلَى النَّاسِ» (حرانی، ۱۴۰۴ق، ۳۷). کسی که با تنبلی بار زندگی اش را بدوش دیگران اندازد، از رحمت حق بدور است. پیامبر اسلام کار کردن را برای زن و مرد واجب کرد، و

- بیروت: دار احیاء التراث.
- امام علی (۱۳۸۰ ش). «نهج البلاغه»، ترجمه محمد دشتی، قم: مشهور.
- حرعاملی، محمد ابن الحسن (۱۴۰۹ ق). «وسائل الشیعه»، قم: مؤسسه آل البيت.
- حرانی، ابن شعبه (۱۴۰۴ ق). «تحف العقول»، تحقیق علی اکبر غفاری، قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- صدوق، محمد ابن علی ابن حسین بابویه قمی (۱۴۱۳ ق). «من لا یحضره الفقیه»، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۶۲ ش). «تفسیر المیزان»، تهران: دارالکتب الاسلامی.
- طبرسی، فضل ابن حسن (۱۴۱۷ ق). «مجمع البیان»، مؤسسه الهدی.
- قطب راوندی، سعید ابن هبة الله (۱۴۳۰ ق). «قصص الانبیاء» قم: مکتبه العلامه المجلسی.
- قطب راوندی، سعید ابن هبة الله (۱۴۰۷ ق). «سلوه الحزین و تحفه العلیل»، معروف به الدعوات، قم، انتشارات مدرسه امام مهدی (عج).
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۹). «اصول کافی»، تهران، انتشارات اسوه.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق). «بحار الانوار»، بیروت: احیاء التراث.
- محمدی ری شهری (۱۴۱۹ ق). «میزان الحکمه»، بیروت: مؤسسه دارالحدیث.
- محمدی ری شهری (۱۴۲۱ ق). «موسوعه امام علی (ع)»، قم: دارالحدیث.
- مطهری (۱۳۶۸ ش). «تعلیم و تربیت»، تهران: انتشارات صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۲ ش). «تفسیر نمونه»، تهران: دارالکتب الاسلامی.
- نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸ ق). «مستدرک الوسائل»، قم: مؤسسه آل البيت.

